

FUND OG FORSKNING

BIND 64

2025

DET KGL. BIBLIOTEK

FUND OG FORSKNING

Bind 64

2025

FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 64

2025

With summaries

KØBENHAVN 2025

UDGIVET AF DET KGL. BIBLIOTEK

Det kronede monogram er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek.

© Forfatterne og Det Kgl. Bibliotek

Redaktion:

Thomas Hvid Kromann (ansvarshavende), Caroline Nyvang og Stig Roar Svenningsen

Artikler i *Fund og Forskning* gennemgår
'double blinded peer-review' for at kunne antages.

Billedtekst til forsidebilledet:

Marie Topsøe (1847-1894) og Augusta Fenger (1844-1931) var lærere ved Københavns kommunale skolevæsen. De boede sammen fra ca. 1886 til Topsøes død i 1894. Sammen udgav de *Sundhedslære til Skolebrug* (1886), og her er de blevet fotograferet i A. Lønborgs atelier på Østergade 15 i København. Fotografiet indgår i artiklen "Vintage vision. Brug af object detection-modeller i historiske fotografier med fokus på kvindepar" af Henrik Kragh Sørensen, Mette Kia Krabbe Meyer og Laura Søvsø Thomasen.

Grafisk tilrettelæggelse: Narayana Press

ISSN 0069-9896

DEN MYSTISKE ÆSKE 146

Åbningen af klausulerede breve i Carl Nielsen Arkivet

AF

BJARKE MOE & MICHAEL FJELDSØE

Klokken er 10 tirsdag d. 6. januar 2026. På Det Kgl. Bibliotek har presen med kameraer og notesblokke indfundet sig sammen med en håndfuld Carl Nielsen-forskere og andre interesserede. Endelig skal spændingen udløses.

Det har nemlig været kendt i årevis, at der i Carl Nielsen Arkivet er en klausuleret æske indeholdende en forsegleet konvolut med breve, der har tilhørt Carl Nielsen (1865-1931) og Anne Marie Carl-Nielsen (1863-1945). Hvad mon den indeholder, og hvorfor skulle brevene være utilgængelige i halvtreds år? Spørgsmålene har hobet sig op siden 1976, og forskere har gættet på mange muligheder. En af dem var, at brevene ville afsløre hidtil ukendte oplysninger om ægteparrets privatliv. Og det viste sig faktisk at være tilfældet.

Tiden har ikke stået stille, siden brevene blev indlemmet i Carl Nielsen Arkivet. I det halve århundrede, der er gået, har vores viden om og forståelse af ægteparrets samliv flyttet sig enormt, ikke mindst takket været *Carl Nielsen. Brevudgaven* (12 bd., 2005-2015), redigeret af John Fellow, der også udgav *Vil Herren ikke hilse på sin Slægt* (2005) om Carl Niensens udenomsægteskabelige affærer. Hvad mere kunne der mon komme frem? For dem af os, der har fulgt med gennem årene, bragte det meste af det, brevene omhandler, yderligere nuancer til en historie, der i hovedtræk er kendt. Til gengæld bidrager historien om den mystiske æske 146 med ny viden om, hvordan Carl Nielsen Arkivet er opstået og blevet forvaltet. For en af de største overraskelser var den, at nogle af brevene var kendt i forvejen.

Carl Nielsen Arkivet

Idéerne til oprettelse af Carl Nielsen Arkivet opstod allerede, mens Carl Nielsen levede. I 1931 rettede Det Kgl. Bibliotek henvendelse til komponisten for at foreslå, at han afleverede sine nodemanuskripter. Enkelte noder til operaen *Maskarade* blev således indlemmet i efteråret samme år – kort før hans død. Efter en henvendelse til Anne Marie i 1933 modtog biblioteket flere manuskripter, og indsamlingen tog fart, da Niensens nære ven musikforskeren Knud Jeppesen i 1935 sammen med biblioteket systematisk begyndte at indsamle materialer. Ved siden af de store mængder af noder og breve, som Nielsen-familien selv var i besiddelse af, indsamledes også materialer fra personer, der havde været i kontakt med Carl Nielsen.

Brevene fra familien blev afleveret i adskillige portioner, bl.a. i 1938, hvor nogle af ægteparrets breve til hinanden blev indlemmet i arkivet. Efter Anne Maries død overgik de breve, der stadig var i familiens eje, til de to døtre, Irmelin Eggert Møller (1891-1974) og Anne Marie Telmányi (1893-1983), og nye portioner blev afleveret til biblioteket ad flere omgange i 1950'erne og 1960'erne. Da Irmelin døde, var en stor mængde breve og dagbøger stadig i familiens eje. Mange af disse materialer, herunder de klausulerede breve, som endte i æske 146, blev indlemmet i biblioteket i 1976 gennem musikforskeren Torben Schousboe, der i en årrække havde haft kontakt til familien, herunder Irmelins enkemand, Eggert Møller (1893-1978).¹

I den nutidige forståelse af begrebet betyder en klausulering, at et arkiv er underlagt bestemmelser, der giver offentligheden begrænset adgang til arkivet. Det kan skyldes hensyn til beskyttelse af personoplysninger i arkivet eller hensyn til ønsker fra donator. I æske 146's tilfælde handler det netop om en bestemmelse af Eggert Møller, der på konvolutten skrev: "Denne konvolut må ikke åbnes før året 2026". Årsagen til klausuleringen skal nok findes i familiens opfattelse af kunstnerægtesparrets position i offentligheden. Døtrene havde selv bidraget til at fremme den almene interesse for deres forældre, bl.a. ved at støtte Carl Nielsen, da han skrev sin selvbiografi *Min fynske Barndom* (1927). I 1954 udgav Irmelin et udvalg af sine forældres breve sammen med musikjournalisten Torben Meyer, og Anne Marie Telmányi offentliggjorde

¹ Anne Ørbæk Jensen: *Musiksamlingerne på Det Kgl. Bibliotek. En guide* (Guides to the Collections of The Royal Library, Vol. 3), 2018, s. 351-357.

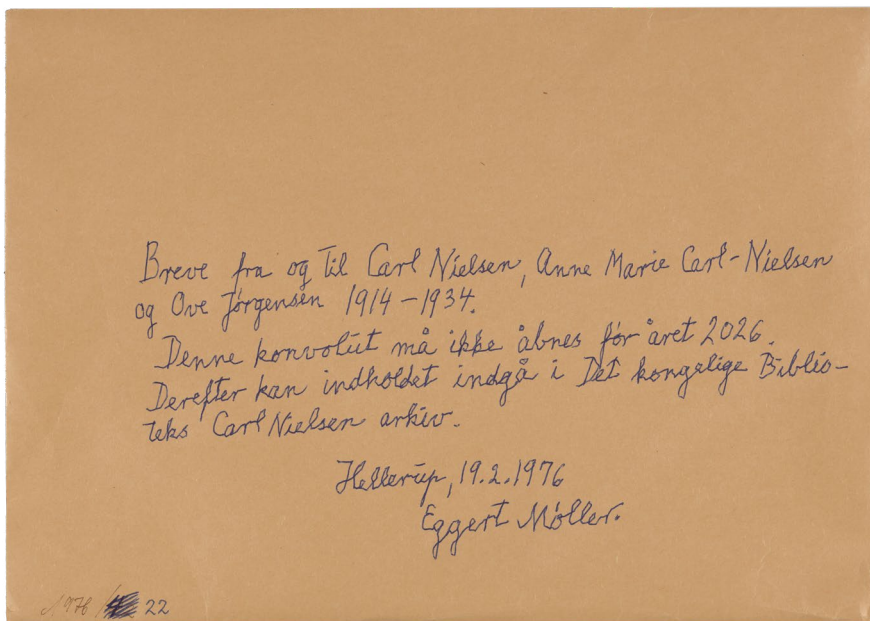
bogen *Mit Barndomshjem. Erindringer om Anne Marie og Carl Nielsen* i 1965 og fortalte derigennem om private anliggender. Alligevel står det klart, at døtrene værnedede om familielivet og ikke tillod alle oplysninger at komme ud. Det oplevede Torben Meyer, da han i 1946-47 forberedte den første biografi om Carl Nielsen og fik kontakt til døtrene. I et tilbageblik husker han, at “det bugnede med efterladenskaber fra to lange kunstnerkarrierer i skabe, skuffer, konsoller, kasser, dragkister, reoler og hylder” hjemme hos Irmelin.² Når han ønskede at studere et bestemt værk, måtte han give besked i forvejen, så hun kunne finde de materialer frem, som “hun ville tillade kom frem for offentligheden. Ingen intime afsløringer her!” Meyer oplevede således, hvordan Irmelin hægedede “kompromisløs datterligt om sine forældres minde”, og denne adfærd kan forklare på den ene side, hvorfor brevene kun blev afleveret portionsvis til biblioteket – i takt med familiens vurdering af, at offentligheden kunne få lov at se dem – og på den anden side, at nogle af brevene blev gjort utilgængelige for offentligheden i en årrække.

Senere, da Torben Schousboe fik kontakt til Irmelin og blev fundet egnet til at få indblik i familiens private sager, opstod andre hensyn, der kunne løses med aftaler om at båndlægge materialerne. Schousboe ønskede nemlig at udgive et udvalg af familiens breve, og han lavede derfor i 1971 en aftale med Irmelin om, at han fortsat skulle have adgang til brevene også efter hendes død.³ Han færdiggjorde sit arbejde med brevene, og i 1983 udgav han de to bind *Carl Nielsen. Dagbøger og brevveksling med Anne Marie Carl-Nielsen* baseret på de af familiens breve, som var blevet afleveret til biblioteket.

Så tæt var Schousboes samarbejde med familien, at det var ham (og altså ikke Irmelins enkemand), der i 1976 afleverede de sidste breve. Det drejede sig om 11 portioner breve, dagbøger og andre papirer. Om den aflevering, som fandt sted d. 27. februar 1976, og som sidenhen fik æskenummeret 146, skriver Schousboe: “Professor Eggert Møller har ønsket, og har noteret sit ønske uden på konvolutten, at indholdet først gøres alment tilgængeligt om 50 år, i året 2026.” Det skal vise sig, at betegnelsen “alment tilgængeligt” var Schousboes måde at skrive på, at han jo godt vidste, hvad der var i konvolutten.

² Torben Meyer: Sådan blev biografien ‘Carl Nielsen – Kunstneren og mennesket’ til. *Magasin fra Det kongelige Bibliotek*, årg. 12, nr. 4, 1997, s. 27-37.

³ Det Kgl. Bibliotek, Håndskriftsamlingens korrespondancearkiv, “Vedr. Carl Nielsen arkivet 1976-1988”.

Ill. 1: I æske 146 lå den forseglede konvolut med Eggert Møllers
håndskrevne bestemmelse.

Allerede kendte breve

Under overværelse af de fremmødte blev den forseglede konvolut åbnet af Michael Fjeldsøe, leder af Carl Nielsen Centret på Museum Odense, og Bjarke Moe, seniorforsker i Specialsamlinger på Det Kgl. Bibliotek. Indholdet var 47 breve og postkort til og fra Ove Jørgensen (1877-1950), der var en nær ven af ægteparret. Allerede med den afsløring kom vi på sporet af, at brevene havde noget med parrets privatliv at gøre, for Ove Jørgensen var nemlig en person, som både Carl og Anne Marie betroede sig til i de vanskelige år omkring 1916, hvor deres ægteskab var på randen af kollaps.

Ove Jørgensen var klassisk filolog og underviste i græsk og latin på gymnasier i København. Under et ophold i Athen 1903 lærte han Carl og Anne Marie at kende, så godt, at han tog på en rejse til Tyrkiet sammen med Carl, mens Anne Marie blev tilbage i den græske hovedstad.⁴ Jørgensen var en del af den vennegruppe, som også talte Marie Møller, med hvem Carl havde en affære. Da dette blev kendt i gruppen, og Anne Marie slog hånden af sin ellers tætte veninde Marie Møller, skabte det splid blandt vennerne. Nogle af de nye breve er mellem Ove Jørgensen og Marie Møller, og de bidrager til billedet af den højspændte situation. Til Marie Møller antyder Ove Jørgensen således i et brev i april 1916, efter at hun havde anmodet ham om en samtale, at han følte sig holdt for nar: “den Gang Fru C.N. afbrød sin Forbindelse med dig, vedblev [du] at komme i vort Hus, uden at meddele os, at hendes Grund var den, at du havde brudt hendes Ægteskab”. Af den grund ønskede han ikke at tale med Marie Møller, og fordi “du aldrig har forsømt nogen Lejlighed til at tale ondt om den Kvinde, hvis Ægteskab, du har brudt, medens hun aldrig har sagt eet eneste ufordelagtigt Ord om dig”.

Til vores store overraskelse var en del af brevene kendt i forvejen, faktisk var 32 af de 47 breve allerede med i *Carl Nielsen. Brevudgaven*. Hvordan kunne det hænge sammen, når det først var i 2026, at forseglingen blev brudt? Et større detektivarbejde gik nu i gang ud fra den tese, at brevene måtte have cirkuleret i afskrifter eller kopier, inden de blev utilgængelige i konvolutten.

I kildeoversigter bagest i hvert bind af *Carl Nielsen. Brevudgaven* har Fellow heldigvis afsløret, hvor han kendte brevene fra. Nogle af de

⁴ Henning Krabbe (udg.): *Ove Jørgensen. Udvalgte skrifter. Ballet – Klassik – Litteratur – Kunst*, 1971, s. 9-11.

Ill. 2: Carl Nielsen og Ove Jørgensen i Konstantinopel, maj 1903. Billedsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

klausulerede breve skulle angiveligt befinde sig i den del af Carl Nielsen Arkivet, hvor breve til Anne Marie ligger. Forklaringen på, at et brev både kunne ligge her og i æske 146, er, at i den forseglede konvolut lå tre af Ove Jørgensens kladder til breve, som han siden renskrev og sendte til Anne Marie, og det var altså renskrifterne, Fellow havde set.

Andre af de klausulerede breve kendte Fellow fra "TSA", dvs. Torben Schousboes Arkiv, som i dag hedder *Torben Schousboes Samling af Carl Nielsen materiale*, nemlig de materialer, som Det Kgl. Bibliotek overtog efter Schousboe omkring 2004. Denne samling, der består af 47 æsker, indeholder mange af de materialer, som Schousboe indsamlede i sit lange liv som Carl Nielsen-forsker. En del æsker indeholder fotokopier af breve, ordnede kronologisk og efter brevskriver, og de vidner om, hvordan han opbyggede den samling, som han brugte i sin daglige forskning. I æske XI.14 ligger et læg med overskriften "Breve til og fra Ove Jørgensen", og heri ligger kopier af de fleste af de breve, som også befandt sig i den klausulerede konvolut. Når de klausulerede breve var med i Fellows brevudgave, skyldes det altså, at han i Schousboes papirer fandt kopier af breve, som ikke var kendt andre steder, og disse kopier blev således forlæg for brevudgaven. Hverken Fellow eller andre vidste på dette tidspunkt, at det drejede sig om klausulerede breve.

Hvordan havnede fotokopierne i Schousboes private samling? Det ved vi ikke med sikkerhed, men han må have fået overdraget brevene fra Eggert Møller og fået til opgave at aflevere dem til biblioteket. Som det ordensmenneske, han var, skrev Schousboe på hver enkelt fotokopi, hvornår den var blevet fremstillet, og derfor ved vi nu, at kopierne blev lavet 16. februar 1976, tre dage før konvolutten angiveligt blev forseglet, og Eggert Møller noterede klausulen, og 11 dage før den forseglede konvolut blev afleveret til Det Kgl. Bibliotek.

I Schousboes forstand var de klausulerede breve med andre ord kun klausulerede for andre, ikke for ham. I hans samling har vi endnu ikke fundet tegn på, at han gemte oplysningerne om, at nogle af brevene senere ville blive klausuleret. Snarere indgik kopierne af brevene i hans private samling på lige fod med andre materialer. Tilmed ser det ud til, at han må have påtænkt at bruge dem i sin forskning og faktisk også at udgive dem. I lægget, hvori han opbevarede kopierne, lå nemlig også maskinskrevne transskriptioner af en del af brevene, korrekturlæste og med rettelser, så de kunne anvendes i hans forskning. At de klausulerede breve fra æske 146 indgik i Schousboes forskning og i forarbejdet til hans brevudgave fra 1983, ses derved, at han i en note, hvori han

beskriver baggrunden for Carl og Anne Maries ægteskabskrise, citerer to af de ellers ikketilgængelige breve.⁵

Flere nye breve

At der var 15 helt ukendte breve til og fra Carl og Anne Marie og deres nærmeste kreds, er en betydelig nyhed, fordi brevene kommer til at give nye nuancer til de historier, der fortæller om ægteparret. Faktisk dukker der hele tiden nye breve op, enten ved afleveringer eller ved fornyede gennemgange og registrering af eksisterende arkiver og samlinger. Det er ikke sjældent, at nogen nævner, at der stadig findes et brev i familien fra Carl Niensens eller Anne Marie Carl-Niensens hånd. Hvert eneste brev, uanset hvor uanseligt, kan have betydning.

Det Kgl. Bibliotek og Carl Nielsen Centret ved Museum Odense har som en af deres kerneopgaver at indsamle kulturarven og i dette tilfælde de mange breve og vidnesbyrd, der kommer frem. Samtidig er det vigtigt, at brevene bliver tilgængelige for en bredere kreds. *Carl Nielsen. Brevudgaven* er nu tilgængelig i en digital udgave (www.carlnielsencorrespondence.dk) med engelsk oversættelse og med faksimiler, så man kan se de originale breve. Dog er det en drøm at opdatere websitet med de mange nye fund, der bliver gjort i disse år. Tilsvarende samarbejder Det Kgl. Bibliotek og Anne Marie Carl-Nielsen Centret ved Museum Odense om et projekt, der vil gøre 3.000 af hendes breve med fokus på hendes internationale kontakter tilgængelige. En vigtig del af formidlingen af materialerne er imidlertid også at fortælle om, hvordan arven efter kunstnerægteparret blev forvaltet. Den historie er der hermed taget hul på.

⁵ Torben Schousboe (udg.): *Carl Nielsen. Dagbøger og brevveksling med Anne Marie Carl-Nielsen*, 1983, s. 388-391.